

Szczepański, Janusz

Po przewrocie majowym : życie polityczne na Mazowszu w latach 1926-1928

Rocznik Mazowiecki 19, 101-122

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Szczepański

Po przewrocie majowym. Życie polityczne na Mazowszu w latach 1926–1928

O kres demokracji parlamentarnej w Polsce międzywojennej charakteryzował się ciągłymi walkami między poszczególnymi ugrupowaniami i frakcjami. Doprowadził do osłabienia pozycji Sejmu i nieustannych zmian na stanowiskach ministerialnych.

Wiosną 1926 r. sytuacja polityczna w kraju skomplikowała się. Falę oburzenia, zwłaszcza wśród ugrupowań lewicowych, klasy robotniczej i chłopów, wywołało powołanie rządu centrowo-prawicowego, na czele którego ponownie stanął Wincenty Witos.

W korespondencji z powiatu makowskiego czytamy: „Podłe dotychczasowe rządy Chjeny, materialny i moralny ucisk ludu, rozkradanie dóbr państwowych wywołują wśród ludności wprost instynktowne odruchy samoobrony”¹. Wyrażały się one m.in. w rozbijaniu wieców organizowanych przez endecję².

Podczas wieców, które organizowało w pierwszej połowie maja 1926 r. PSL „Wyzwolenie”, w sąsiednim powiecie pułtuskim krytykowano rząd Witosia i żądano „powrotu do armii twórcy Wojska Polskiego Marszałka Józefa Piłsudskiego”³.

Niezadowolony ogół społeczeństwa z polityki wewnętrznej i zagranicznej, prowadzonej przez kolejne ekipy rządowe wykorzystał Józef Piłsudski. Dokonany przez niego w maju 1926 r. zamach stanu poparła większość społeczeństwa polskiego, nawet komuniści. W sprawozdaniu z działalności KPP w Okręgu Ciechanowskim czytamy:

W Okręgu Ciechanowskim podczas walk 12-15 maja ludność wiejska i miejska spodziewała się wielkich zmian w ustroju politycznym Polski. Spodziewano się przede wszyst-

¹ „Wyzwolenie” nr 23 z 6 czerwca 1926 r., s. 7.

² Ibidem.

³ Ibidem. Uchwały wiecu PSL „Wyzwolenie” w Ochudnie pow. pułtuski z 2 maja 1926 r., wśród których znalazło się m.in. żądanie rozwiązania ówczesnego Sejmu i przeprowadzenia nowych wyborów, redukcji policji o 50%. Protestowano też przeciwko wprowadzeniu w życie konkordatu ze stolicą Apostolską.

kim rozpędzenia policji, sędziów pokoju, sędziów okręgowych, prokuratorów, którzy winnych obszarników i wszelkich zbrodniarzy bogatych nie karzą, pozostawiając ich na wolności, a biednymi niewinnymi ludźmi zapelniają więzienia.⁴

Członkowie PPS wraz z komunistami opowiadającymi się za Józefem Piłsudskim szykowali się do akcji rozbrojenia policji⁵.

Rozporządzeniem Rady Ministrów z 12 maja 1926 r. na obszarze województwa warszawskiego oraz powiatów siedleckiego i łukowskiego województwa lubelskiego wprowadzono stan wyjątkowy. Zawieszono prawa obywatelskie do wolności osobistej, nietykalności mieszkania, wolności prasy, tajemnicy korespondencji, zrzeszania się, zgromadzania się i zawiązywania stowarzyszeń. Władze rządowe wydały rozkaz o natychmiastowym stawieniu się do ich dyspozycji w Warszawie 10. pułku piechoty z Łomży, 71. pułku piechoty z Ostrowi, 57. i 58. pułku piechoty z OK Poznań oraz 28. pułku piechoty z Łodzi.

Większość oddziałów stacjonujących na Mazowszu wsparła jednak działania sił zbrojnych współpracujących z marszałkiem Piłsudskim. W kierunku stolicy wymaszerował 7. pułk ułanów z Mińska Mazowieckiego, 11. pułk ułanów z Ciechanowa, 1. pułk strzelców konnych z Garwolina, 13. pułk piechoty z Pułtuszki oraz 33. pułk piechoty z Łomży. W sukurs Piłsudskiemu z Płocka wyruszył także 4. pułk strzelców konnych, który został jednak „zneutralizowany” w rejonie Błonia i Ożarowa przez poznańską grupę wojsk gen. Ładosia⁶.

Zażarte boje toczył natomiast przybyły do Warszawy o świcie 13 maja 1926 r. – ciechanowski 11. pułk ułanów. Zestrzelił on m.in. dwa samoloty wojsk rządowych. O zaciętości walk świadczy zużycie amunicji (37 510 sztuk do kbk i 18 995 sztuk do ckm) oraz śmierć czterech ułanów pułku⁷.

Dzięki dzielnej postawie żołnierzy 13. i 36. pułku piechoty nie był w stanie przedrzeć się na Pradze do wojsk rządowych 71. pułk piechoty z Ostrowi i Zambrowa dowodzony przez płk. Mieczysława Borutę-Spiechowicza. Część żołnierzy poparła marszałka i pułk przeszedł pod rozkazy Piłsudskiego⁸.

Po zamachu przeciwnicy Piłsudskiego komentowali śmierć wielu żołnierzy i cywili, którzy polegli podczas bratobójczych walk prowadzonych na ulicach stolicy. Endecja organizowała manifestacje, pogrzeby i nabożeństwa za żołnierzy „pole-

⁴ Cyt. za: J. Kazimierski, *Ruch robotniczy w podregionie ciechanowskim w latach 1918–1939*, w: *Ruch robotniczy na Mazowszu Ciechanowskim*, Ciechanów 1984, s. 60.

⁵ Ibidem.

⁶ W. Karbowski, *Wypadki majowe w 1926 r. Na marginesie wspomnień J. Rzepeckiego*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1959 z. 2, s. 332-333; A. Garlicki, P. Stawecki, *Przewrót majowy w 1926 r. Wybór dokumentów*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1979 nr 4, s. 160-161; S. Starczewski, *Przyczynek do historii 4. pułku strzelców konnych Ziemi Łęczyckiej. Pułk w dniach przewrotu majowego*, „Notatki Płockie” 1993 nr 1, s. 14-16; T. Kowalski, J. Szczepański, *Dzieje 13. pułku piechoty*, Warszawa–Pułtusk 1996, s. 79-80.

⁷ S. Starczewski, *Przyczynek do udziału 11. pułku ułanów im. Marszałka Edwarda Śmigłego Rydza w dniach przewrotu majowego 1926 r.*, „Notatki Płockie” 1995 nr 4, s. 24-26. Wśród poległych żołnierzy 11. pułku ułanów byli: Józef Chudziński, Wincenty Paliwoda, Józef Kozłowski, Jakub Niekończuk.

⁸ W. Karbowski, op. cit., s. 161. W bojach tych poniosło śmierć 30 osób (spośród 13. pułku piechoty: por. Józef Sobiecki, sierż. Maksymilian Smierzchalski, kapr. Teodor Freilich, szer. Antoni Sarnowski, spośród 71. pułku: kpt. Kazimierz Hodbod, kpt. Stefan Steblecki, plut. Leon Kulpiński, kapr. Franciszek Grudziak i 10 szeregowców; spośród 33. pułku: kapr. Bronisław Bryszkin i 11 szeregowców).

głych w tragicznych dniach w obronie Konstytucji i praworządności Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej”. Apelowano o pomoc dla rodzin, które straciły najbliższych podczas walk w Warszawie⁹.

Opinia publiczna w Polsce sądziła, że po przejęciu władzy, zgodnie z „socjalistyczną przeszłością” Józefa Piłsudskiego, rządy sanacyjne pójdą w kierunku utrwalenia demokracji, reform społecznych i rozwiązania problemu mniejszości narodowościowo-wyznaniowych. Spodziewano się, że po zmianie rządu oraz wyborze nowego prezydenta zostanie rozwiązany Sejm i Senat, i że zostaną rozpisane nowe wybory parlamentarne.

Pojednawcze stanowisko Sejmu podczas zamachu majowego sprawiło jednak, że marszałek Piłsudski nie zdecydował się na jego rozwiązanie, zwłaszcza że nowy układ sił sejmowych był dla niego korzystny. Pewną innowacją była postawa ugrupowań centrowych, które chwilowo przestały popierać prawicę i poszły na współpracę z rządem. Dążenie Józefa Piłsudskiego do pozbawienia wpływów endecji nakazywało sojusze z konserwatystami i zbliżenie się do Kościoła.

Głównym wrogiem obozu sanacji w tym okresie stali się komuniści i endecy. Wyraźnym przejawem walki z Narodową Demokracją były gruntowne zmiany personalne w administracji cywilnej obejmujące wszystkie szczeble urzędnicze. Do marca 1928 r. wymieniono 15 z 17 wojewodów i ogromną większość starostów. Warto odnotować zmiany na stanowisku wojewody warszawskiego (Władysława Sołtana zastąpił Stanisław Twardo) i wojewody białostockiego (Mariana Rembowskiego zastąpił Karol Henryk Kirst). Nowo mianowani wojewodowie i starostowie wywodzili się z obozu legionowo-peowiackiego.

Umacnianiu się obozu sanacji sprzyjał okres gospodarczej prosperity trwający przez trzy lata (1926–1928). Powodów do niezadowolenia nie miało ziemiaństwo, urzędnicy, robotnicy i chłopci. Ostro atakowali natomiast rządy pomajowe komuniści oraz przedstawiciele ugrupowań ludowych ulegających wpływowi KPP. Zarzucali oni marszałkowi przede wszystkim to, że nie wprowadził istotnych zmian w ustroju politycznym Polski. W sprawozdaniu Okręgu Ciechanowskiego KPP z końca maja 1926 r. czytamy:

Spodziewano się również, że Witos i cała jego klika, jako złodzieje grosza publicznego, będą oddani pod sąd doraźny. A tymczasem stało się wręcz przeciwnie. Prokuratorzy, sędziowie ci, wykonawcy woli obszarnczo-kapitalistycznej, pozostali na swych stanowiskach. Policję również nie spotkało nic złego; co prawda po zamachu stała się troszeczkę łagodniejsza, ale powoli zaczyna znów po dawnemu prześladować ludność wiejską [...]. Takich czynów ludność wiejska i miejska po Piłsudskim wcale się nie spodziewała. A kiedy się dowiedziano na wsiach, że Piłsudski nie chce być prezydentem, tylko wyznacza swego przyjaciela, wszystkie nadzieje w Piłsudskim pokładane rozwiały się jak mgła przed słońcem. Daje się już słyszeć głośnie szemranie po wsiach i miasteczkach przeciwko Piłsudskiemu...¹⁰

⁹ Podczas walk w Warszawie zginęło 13 żołnierzy łowickiego 10. pułku piechoty, wśród nich był por. Józef Buczek („Łowiczanie” 1926 nr 20, 24). Endecja płocka zorganizowała 18 maja 1926 r. manifestacyjny pogrzeb płockiego harcerza Mieczysława Bema, który poniósł śmierć jako sanitariusz. W pogrzebie uczestniczyli wojewoda warszawski Władysław Sołtan i naczelnik ZHP Józef Karśnicki („Dziennik Płocki” 1926 nr 110-119).

¹⁰ Cyt. za: J. Kazimierski, *Ruch robotniczy w podregionie ciechanowskim w latach 1918–1939*, op. cit., s. 60-61. Jedyną partią, która już latem 1926 r. nie miała żadnych złudzeń co do kierunków polityki rządów sana-

Polska Partia Socjalistyczna po okresowym poparciu dla idei zamachu stanu Józefa Piłsudskiego zaczęła się domagać natychmiastowego rozwiązania Sejmu i szybkiego rozpisania nowych wyborów, wprowadzenia w życie reformy rolnej, upaństwowienia wszystkich fabryk i uwolnienia więźniów politycznych. Wielu członków PPS protestowało przeciwko wejściu do gabinetu Józefa Piłsudskiego przedstawicieli wielkiego ziemiaństwa.

PPS umacniała swoje wpływy wśród klasy robotniczej, prowadząc aktywną działalność w miastach w klasowych związkach zawodowych i kasach chorych oraz na wsi wśród robotników rolnych. Uzyskała też duże wpływy w samorządach miejskich po wyborach samorządowych 1927 r., zdobywając dużą ilość mandatów.

Tabela nr 1. Wpływy PPS w samorządach miejskich na Mazowszu w świetle wyników wyborów samorządowych.

Okręg partyjny	Liczba mandatów		Liczba otrzymanych głosów
	W radach miejskich	W zarządach miast	
Białostocki i Ostrów Maz.	43	7	5.175
Łowicko-Kutnowski	30	11	3.270
Łomżyński	16	3	2.113
Ciechanowski	11	2	b.d.

Źródło: R. Szwed, *Samorząd terytorialny w polityce i działalności PPS 1918–1939*, Łódź 1989, s. 179-180.

Socjaliści uzyskali duże wpływy we władzach Płocka. W 1927 r. prezydentem został Stefan Brożyna, wiceprezydentem – Franciszek Biedrzycki, zaś prezesem Rady Miejskiej – Zygmunt Jarczewski (członkowie PPS). Pepesowcy radni skutecznie wystąpili przeciwko budżetowi Płocka, który wyłącznie uwzględniał interesy zamożnych płocczan (bez względu na wyznanie)¹¹.

W 1927 r. PPS dominowała także w samorządach Łowicza, Żyrardowa, Ostrowi Mazowieckiej, Gąbina, Gostynina, Nowego Dworu. W Ostrowi Mazowieckiej, gdzie dotychczas silną pozycję mieli endecy, po wyborach samorządowych w 1927 r. socjaliści utworzyli magistrat na czele z burmistrzem Stanisławem Leśniewskim. Z jego inicjatywy rozpoczęto budowę nowej elektrowni, uporządkowano kwestię przetargów na roboty publiczne w mieście, co wpłynęło na zmniejszenie zjawiska korupcji¹².

cyjnych, była Komunistyczna Partia Polski. Nadal więc podejmowała walkę o obalenie kapitalizmu w Polsce i przejęcie władzy przez klasę robotniczą.

¹¹ R. Szwed, *Samorząd terytorialny w polityce i działalności PPS 1918–1939*, Łódź 1989, s. 182; Płoccy radni – członkowie PPS wystąpili m.in. przeciwko uchwale Rady Miejskiej Płocka obniżającej wysokość podatku od nieruchomości. Żądali podwyższenia tego podatku o 50%, Archiwum Państwowe w Płocku (APP), Akta Miasta Płocka (AMP), sygn. 22107, k. 50.

¹² R. Szwed, op. cit., s. 183; S. Leśniewski, *Moje burmistrzowanie w Ostrowi Mazowieckiej 1927–1929*, w: PPS. *Wspomnienia z lat 1918–1939*, t. I, Warszawa 1987, s. 565-574.

13 czerwca 1926 r., po Konferencji PPS w Krakowie, w wyniku rozłamu dokonanego przez lewicowych działaczy PPS doszło do utworzenia PPS-Lewicy. Pierwsze komórki PPS-Lewicy na Mazowszu powstały na przełomie 1926 i 1927 r. w Pruszkowie staraniem Stanisława Berenta. Udało mu się pozyskać do współpracy wielu członków Oddziału Związku Metalowców Fabryki „Tudor” z pobliskiego Piastowa oraz młodzieży zrzeszonej w Towarzystwie Uniwersytetów Robotniczych w Pruszkowie. Berent stworzył dla nich Robotniczy Klub Sportowy. Pozyskał też wielu robotników dojeżdżających z Pruszkowa i Piastowa do Warszawy. Umacnianiem wpływów wśród robotników Warszawy zajął się student Uniwersytetu Warszawskiego – Leon Jankowski, który wkrótce został sekretarzem Komitetu Okręgowego PPS-Lewicy w Warszawie¹³.

W wyborach samorządowych 1927 r., podczas których PPS-Lewica występowała w Bloku Jedności Robotniczej razem z komunistami, PPS-Lewica odniosła największy sukces w Pruszkowie, uzyskując 10 mandatów w 24-osobowej Radzie Miejskiej (PPS tylko dwa mandaty). Wiceburmistrzem i członkiem Rady Miejskiej Pruszkowa został lider PPS-Lewicy w tym mieście – Stanisław Berent. Przeciwnicy polityczni nazywali Radę Miejską w Pruszkowie – „Czerwoną Radą”¹⁴.

Umiarkowane stronnictwa ludowe popierające zamach majowy początkowo pozytywnie ustosunkowały się do przejęcia władzy przez Józefa Piłsudskiego. W wielu miastach zorganizowano wiece poparcia dla marszałka i podejmowano rezolucje w sprawie jego wyboru na urząd Prezydenta RP¹⁵.

Kolejne wiece organizowane w 1927 r. zarówno przez PSL „Wyzwolenie”, jak i Stronnictwo Chłopskie deklarowały poparcie dla rządów Piłsudskiego, ale domagały się ukarania urzędników winnych nadużyć i opieszałości w przeprowadzeniu reform. W rezolucji jednego z kolejnych wieców Stronnictwa Chłopskiego czytamy:

Zebrani na wiecu Stron. Chłop. w Skierniewicach w dniu 14 VIII 1927 r. włościanie i obywatele, wyrażając hołd Rządowi Marszałka Piłsudskiego, domagają się jednocześnie, aby jak najrychlej wprowadzone zostały w życie reformy demokratyczno-społeczne, a w pierwszym rzędzie ustawa o reformie rolnej, która jest podwaliną przyszłego dobrobytu wsi, aby Rząd dla zmniejszenia szerzącego się bezrobocia wpłynął na wzmoczenie się akcji budowlanej w kraju, uwzględniając przede wszystkim budowę szkół po wsiach; aby wyczerpanym dwuletnim nieurodzajem i nadmiernym obciążeniem podatkowym ułatwić zdobycie taniego kredytu; aby przyszedł z wydatną pomocą dotkniętym gradobiciem i aby wreszcie przystąpił energicznie do tępienia nadużyć w urzędach i usuwania szkodliwych dla Państwa urzędników [...].¹⁶

¹³ B. Dymek, *Z dziejów ruchu robotniczego w Pruszkowie (do roku 1939)*, w: *Dzieje Pruszkowa*, pod red. A. Żarnowskiej, Warszawa 1983, s. 152.

¹⁴ AAN, MSW (dopływy), sygn. 1022, k. 11-12; B. Dymek, *Z dziejów ruchu robotniczego w Pruszkowie (do roku 1939)*, op. cit., s. 152-153. Sukcesu PPS w wyborach do Rady Miejskiej w Pruszkowie nie mogło zapewnić wydanie w styczniu 1927 r. jednodniówki „Kto ma rządzić i gospodarować w Pruszkowie”.

¹⁵ Taki wiec odbył się m.in. 30 maja 1926 r. w Ostrowi Mazowieckiej („Wyzwolenie” nr 24 z 13 czerwca 1926 r., s. 7).

¹⁶ Archiwum Państwowe m.st. Warszawy (APW), Urząd Wojewódzki Warszawski (UWW), sygn. 18, k. 16; k. 263. W rezolucji wiecu PSL „Wyzwolenie” w Rybnie, pow. sochaczewski, żądano m.in. „sprawiedliwego przeprowadzenia reformy rolnej, usunięcia ministrów nieprzychylnych drobnemu rolnictwu, łatwiejszego i dostępnego kredytu dla drobnych rolników”.

Na wiecach Stronnictwa Chłopskiego w powiatach Błonie i Grodzisk Mazowiecki krytykowano starostów, związanych z poprzednimi rządami, za nepotyzm, rozrzutność przy urządzeniu gabinetów, niesprawiedliwe wymierzanie podatku rolnego¹⁷. W powiecie gostyńskim, łowickim i sierpeckim negatywnie oceniano władze za opieszałość w parcelacji majątków ziemskich, w dużej mierze spowodowaną tym, iż cena kupna 1 ha ziemi była zbyt wygórowana. Na wiecu chłopskim zorganizowanym przez PSL „Wyzwolenie” i Stronnictwo Chłopskie w Łowiczu (7 września 1926 r.) wzburzenie uczestników było tak wielkie, że musiała interweniować policja¹⁸.

Należy sądzić, iż władze stronnictw ludowych bardzo wcześnie rozszyfrowały kierunki polityki wewnętrznej rządów sanacyjnych. Już w sprawozdaniu Zarządu Wojewódzkiego Stronnictwa Chłopskiego z posiedzenia w dniu 12 grudnia 1926 r. w Warszawie napisano:

obecnie rządzi w Polsce Piłsudski, który jest faktycznie dyktatorem. Dokąd Piłsudski idzie, nie wiadomo, ale obecna sytuacja rządowa jest zaprzeczeniem parlamentaryzmu. Rząd obecny miał szczęście, np. wywóz węgla z powodu strajku angielskiego oraz wywóz zboża i bydła za granicę spowodowały zwiększenie się popytu. To wszystko przyczyniło się do maleńego polepszenia położenia rolnictwa, a tym samym i popularności Piłsudskiego, ale obecnie chłopom zaczyna się dźbiać gorzej. [...] Rząd Piłsudskiego reformy rolnej nie przeprowadzi. On ma w swym rządzie obszarników i zwolenników reakcji monarchistów: Niezabytowskiego, Stankiewicza, Meysztowicza, a reforma rolna jest w Str. Chł. jakby pacierzem dziennym.¹⁹

W latach 1926–1928 wśród ugrupowań ludowych Mazowsza największe wpływy posiadało PSL „Wyzwolenie”. Szczególnie widoczne były one w powiecie pułtuskim, w którym bastionem tego ugrupowania była wieś Kacice i miejscowy prezes ZP PSL „Wyzwolenie” Piotr Koczara oraz w powiecie sochaczewskim. W drugim z powiatów centrum „wyzwoleńców” była gmina Ilów. Do PSL „Wyzwolenie” należało około 40% mieszkańców tej gminy. Wprowadzili oni czterech swoich przedstawicieli do Zarządu Powiatowego PSL „Wyzwolenie”. Stosunkowo znaczne wpływy PSL „Piast” osłabły natomiast w powiecie błońskim, skierniewickim i gostyńskim, gdzie dotychczasowi zwolennicy tej partii przeszli do Stronnictwa Chłopskiego. Podobna sytuacja była w województwie warszawskim²⁰.

Aktywność polityczna ludności wiejskiej Mazowsza wyrażała się również w dużym zaangażowaniu podczas wyborów do samorządu terytorialnego. W Drugiej Rzeczypospolitej powołane zostały rady gminne oraz ich organy wykonawcze – zarządy gminne. Powołano także sejmiki powiatowe i ich organy wykonawcze –

¹⁷ Ibidem, k. 490-491.

¹⁸ Ibidem, k. 195. Na zakup ziemi z parcelowanych majątków ziemskich, byli chętni jedynie ludzie napływowi z lubelskiego i kieleckiego, którzy wcześniej sprzedawali swoje drobne gospodarstwa po wysokich cenach (J. Socha, *Stronnictwa ludowe po zamachu majowym*, Warszawa 1983, s. 81).

¹⁹ Cyt. za: B. Dymek, *Ruch ludowy na Mazowszu i Podlasiu w latach 1918–1931*, w: *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975, s. 88.

²⁰ J. Socha, *Stronnictwa ludowe po zamachu majowym*, op. cit., s. 110-112; J. Szczepański, *Piotr Koczara, działacz ruchu ludowego ziemi pułtuskiej i Mazowsza (1884–1957)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” nr 31, Warszawa 2000, s. 233; J. Józefcki, *Dzieje Skierniewic 1359–1975*, Warszawa 1988, s. 301.

wydziały powiatowe. Do ich głównych zadań należało rozwiązywanie problemów mieszkańców wsi (drogi, melioracje, podatki, oświata rolna itd.).

Znaczne wpływy PSL „Wyzwolenie” i Stronnictwa Chłopskiego na mazowieckiej wsi zostały zdyskontowane w 1927 r. podczas wyborów do samorządu terytorialnego, m.in. w powiecie gostyński i ostrowskim.

O dużej radykalizacji mas chłopskich Mazowsza świadczył fakt, iż swoich zwolenników miało tu Chłopskie Stronnictwo Radykalne. Wpływy tego ugrupowania były widoczne w powiecie ostrołęckim (Myszyniec, Nasiadki, Wach)²¹.

Dużą przychylność ludności wiejskiej dla programu ChSR podkreślał m.in. raport wysłany do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego z wiecu tego ugrupowania w dniu 2 września 1927 r. we wsi Grodzisk, gm. Bródno, pow. Warszawski. Brało w nim udział około 350 osób:

Przemawiał poseł Okoń, poddając krytyce dawne rządy k a p i t a l i s t y c z n o - o b s z a r n i c z e, skierowane ku uciskowi klasy robotniczej i chłopskiej i zaprzeczające reformę rolną i wzywając do głosowania w wyborach do Sejmu na stronnictwa ludowe. Nastroj dla mówcy był nader życzliwy, co uzewnętrzniało się w ciągłym przerywaniu przemówienia oklaskami.²²

Józef Piłsudski po przejęciu władzy zaczął tworzyć nowe struktury organizacyjne, które miały stanowić bazę dla sanacyjnej władzy. W czerwcu 1926 r. powstał Związek Naprawy Rzeczypospolitej, zaś przed wyborami do Sejmu 1928 r. – Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR). „Miał on łączyć do współpracy z Rządem postępowców i konserwatystów, lewicowców i prawicowców”²³.

W BBWR znaleźli się członkowie Partii Pracy, Związku Naprawy Rzeczypospolitej, Narodowej Partii Robotniczej – lewicy, secesjoniści z PSL „Piast” (grupa J. Bojki) oraz przedstawiciele prawicy mniejszości narodowych. Program BBWR zmierzał do ugruntowania autorytetu Józefa Piłsudskiego w społeczeństwie i kształtowania jego legendy, a także umocnienia władzy wykonawczej kosztem ograniczenia uprawnień Sejmu²⁴.

Na Mazowszu zaczęto obchodzić nowe, aczkolwiek nieurzędowe święto związane z imieninami marszałka Piłsudskiego. Podczas pierwszych obchodów imienin marszałka w Mławie:

W przededniu 18 marca, w godzinach wieczornych, kilka orkiestr z różnych stron miasta podążyło w kierunku rynku i ratusza, gdzie o godz. 20 spotkały się przed iluminowanym portretem marszałka. Tu wygłaszano przemówienia, a połączone orkiestry grały „Pierwszą Brygadę”. Dzień następny z okazji każdego wielkiego święta witano hejnałem z wieży ratusza, zaś w uroczystym nabożeństwie brała udział większość organizacji polityczno-społecznych.²⁵

²¹ E. Walczak, *Chłopskie Stronnictwo Radykalne 1919–1928*, Warszawa 2001, s. 106–108; Z. Tomczonek, *Ruch ludowy na Białostocczyźnie 1918–1939*, Warszawa 1978, s. 100.

²² APW, UWW, sygn. 18, k. 164.

²³ Cyt. za: W. Paruch, *Obóz piłsudczykowski (1926–1939)*, w: *Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, pod red. J. Jachymka i W. Parucha, Lublin 2001, s. 70.

²⁴ Szeroko na ten temat: A. Chojnowski, *Piłsudzczy u władzy. Dzieje BBWR*, Wrocław 1986.

²⁵ Cyt. za: R. Juskiewicz, *Mława – jej dzieje (lata 1914–1939)*, t. III (część druga), Mława 2004, s. 107.

Struktury BBWR na Mazowszu zaczęły się tworzyć w styczniu 1928 roku. W województwie przywódcą BBWR najczęściej był wojewoda, w powiecie – starosta. Najmniejszą komórką organizacyjną było koło BBWR. Sekretarzem BBWR w województwie warszawskim został Zygmunt Pastuszyński, w województwie białostockim – Józef Borecki²⁶.

Prezesem organizacji powiatowej BBWR w Płocku był Czesław Babecki. Poza uruchomionym w grudniu 1926 r. czasopismem „Express Płocki”, mutacji informacyjno-sensacyjnego „Expressu Porannego” z Warszawy, organem prasowym płockiej sanacji stał się „Głos Ziemi Płockiej”. Powołano go w styczniu 1928 r. na czas kampanii wyborczej do Sejmu i Senatu²⁷.

W Makowie Mazowieckim organem prasowym sanacji stał się „Express Mazowiecki”, zaś w Pułtusku – dwutygodnik „Do Pracy”, stwarzający atmosferę entuzjazmu wokół rządów Józefa Piłsudskiego, a ostro krytykujący wszelkie przejawy opozycji wobec rządów sanacyjnych. Jego redaktor Mieczysław Matuszkiewicz, nauczyciel Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Pułtusku, został prezesem Powiatowego Komitetu BBWR w Pułtusku²⁸.

Zamach majowy zachwiał pozycją endecji, która powoli zaczynała tracić wpływy polityczne. Wielu jej działaczy utraciło stanowiska starostów. Niektórzy z członków i sympatyków Związku Ludowo-Narodowego zdecydowali się na współpracę z sanacją.

Na Mazowszu Północno-Wschodnim poparł Piłsudskiego Okręgowy Zarząd Związku Ziemian na czele z księciem E. Sapiehą i hr. Dzieduszyckim. Dużym wydarzeniem było przystąpienie do współpracy z sanacją najbogatszych ziemian z ostrołęckiego – Stanisława i Jana Glinków. Poważnym osłabieniem dla endecji w pow. ciechanowskim było „opowiedzenie się za współpracą z Rządem na polu gospodarczym” ziemianina Zygmunta Choromańskiego i Jana Reutta – prezesa Banku Mieszkańsko-Rolniczego²⁹.

Na Mazowszu Południowym jednym z księży popierających Piłsudskiego i opowiadającym się za współpracą z BBWR był ks. Oraczewski. Wygłosił on wiele odczytów w Grójcu i Piasecznie, podczas których nakłaniał słuchaczy do współpracy z sanacją³⁰.

Coraz mniejsze wpływy obozu narodowego potwierdziły chociażby wybory samorządowe z 1927 roku. Nowo wybrany Sejmik Powiatu Pułtuskiego składał się z 31 osób, w tym członków: ZLN – 14, PSL „Wyzwolenie” – 9, PSL „Piaś” – 4, PPS – 2 i Żydów ortodoksów – 2. Wydział Powiatowy w Pułtusku składał się z 2 członków ZLN, 2 członków PSL „Wyzwolenie” i po 1 członku PPS i PSL „Piaś”.

²⁶ A. Chojnowski, *Piłsudzczy u władzy...*, op. cit., s. 87.

²⁷ APP, Starostwo Powiatowe Płockie (SPP), sygn. 19, k. 2; A. Notkowski, *Prasa polska na Mazowszu w czasach Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Przegląd ważniejszych wydawnictw (czasopiśmiennictwo płockie)*, w: *Polska i świat w XX w. Wybrane problemy historii najnowszej*, pod red. P. Samusia, Płock 2000, s. 14–15.

²⁸ J. Młodyński, *O czasopiśmie pułtuskich*, w: *Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. III, Warszawa–Pułtusk 1997, s. 196–197.

²⁹ J. Gołota, *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym*, Ostrołęka 2000, s. 140; D. Piotrowicz, *Ciechanów w latach Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Ciechanów 1998, s. 183.

³⁰ APP, UWW, sygn. 18, k. 241.

Działalność na rzecz wzmocnienia wpływów Narodowej Demokracji rozpoczął ponownie Roman Dmowski. Z jego inicjatywy w grudniu 1926 r. powołany został Obóz Wielkiej Polski. Organizacja ta miała skupiać szerokie kręgi społeczeństwa wokół „idei narodowej” w rozumieniu endecji. Członków OWP obowiązywała zasada bezwzględnego posłuszeństwa. Przechodzili oni szkolenie wojskowe. Ekstremistyczne hasła i bojówkarskie metody przyciągały do szeregów OP liczne rzesze młodzieży o poglądach nacjonalistycznych³¹.

Struktury OWP na Mazowszu zaczęły się tworzyć w 1927 roku. Przewodniczącym „oboźnym” OWP na województwa warszawskie został Władysław Froelich, na województwa białostockie – Romuald Bielecki³².

Pierwsze placówki OWP w Ostrołęce organizował kupiec Stanisław Dyspolski. Aktywną działalność Koło Młodych OWP prowadziło w Mławie. Jego przewodniczącym był Olgierd Jankowski, student Wyższej Szkoły Handlowej. Wspierał go dyrektor miejscowego gimnazjum męskiego, Mieczysław Pogonowski, oraz dyrektor Banku Spółdzielczego Jaxa Bąkowski³³.

Na Mazowszu powstały też oddziały Straży Narodowej, głównie dzięki zaangażowaniu ziemiaństwa i kupców współpracujących z obozem narodowym. W powiecie przasnyskim oddziałem Straży Narodowej kierował ziemianin Stanisław Holnicki-Szulc, w Ciechanowie placówką OWP kierował Witold Szulc. Straż Narodowa, wzorująca się na milicji faszystowskiej we Włoszech, miała m.in. prowadzić czynną obronę państwa przed knowaniami komunistów³⁴.

Z inicjatywy ZLN powstały w 1927 r. na Mazowszu oddziały Narodowej Organizacji Kobiet (NOK). Osoby wstępujące do organizacji musiały składać deklaracje zobowiązujące je do „nieczytania gazet lewicowych i do uznawania wyłącznej kompetencji Kościoła katolickiego w sprawach małżeńskich”. NOK zyskiwała popularność dzięki zakładaniu ochronek dla dzieci z ubogich rodzin i otaczaniu opieką lekarską najuboższych³⁵.

W połowie lat dwudziestych działalność Chrześcijańskiej Demokracji na Mazowszu nie była zbyt widoczna. Udział w wyborach samorządowych 1927 r. dla ChD zakończył się niepowodzeniem. Prężniejsza była działalność chadeków w regionie łomżyńskim. W 1927 r. odbyło się tu 12 wieców poselskich. Z inicjatywy tego ugrupowania w dniach 26–27 czerwca 1927 r. w Łomży zorganizowany był kurs chrześcijańsko-społeczny dla 500 osób, któremu patronował biskup łomżyński Stanisław Łukomski³⁶.

Wkrótce po zamachu majowym dał znać o sobie na Mazowszu ruch monarchistyczny. Monarchiści wierzyli, że jedyną drogą prowadzącą do rozwoju Polski

³¹ Szeroko na ten temat: Z. Kaczmarek, *Obóz Wielkiej Polski*, Poznań 1980.

³² *Komunikaty Informacyjne Komisariatu Rządu na m.st. Warszawę*, t. I, z. 1 (6 grudnia 1926 – 23 czerwca 1927), Warszawa 1991, s. 14.

³³ APW, UWW, sygn. 18, k. 139.

³⁴ Ibidem; D. Piotrowicz, *Ciechanów w latach Drugiej Rzeczypospolitej*, op. cit., s. 183.

³⁵ APW, UWW, sygn. 18, k. 139; D. Piotrowicz, *ibidem*, s. 183. W Ciechanowie na czele koła NOK stała Lipkowa, żona lekarza miejscowego gimnazjum rządowego

³⁶ H. Majecki, *Obóz narodowy w okręgu łomżyńskim w latach 1918–1929*, „Studia Łomżyńskie” t. III, 1989, s. 105.

jest zastąpienie ustroju republikańskiego monarchią dziedziczną. Aby zrealizować ten cel monarchiści musieli zdobyć władzę.

Pierwsze koła Monarchistycznej Organizacji Włościańskiej powstały na Mazowszu jesienią 1926 roku. W roku następnym Monarchistyczna Organizacja Włościańska została przemianowana na Monarchistyczną Organizację Wszecstanową. Działalność monarchistów szczególnie była widoczna w powiatach: ciechanowskim, mławskim i mińskomazowieckim. Podczas wieców, organizowanych głównie na wsiach, mówcy przedstawiali wadliwe cechy ustroju demokratycznego. Uchwalano rezolucje, w których wyrażano zaufanie marszałkowi Piłsudskiemu, ale też domagano się, aby zmniejszyć o połowę pensje posłów i senatorów i przekazać majątki przez nich nabyte na skarb państwa. Społeczeństwo Polski miało się opowiedzieć za królestwem lub republiką podczas plebiscytu³⁷.

Do władz Zarządu Okręgowego MOW, obejmującego powiaty: ciechanowski, makowski, mławski, przasnyski i pułtuski, weszli: prezes – inż. Stanisław Smoliński, pracownik cukrowni „Ciechanów”, sekretarz – Władysław Tobis, urzędnik pocztowy, skarbnik – Bronisław Pytkowski, woźny Magistratu Ciechanowa³⁸.

Stosunek ogółu społeczności żydowskiej, zwłaszcza ortodoksów i syjonistów, do rządów sanacyjnych był pozytywny. Jeden ze znanych żydowskich polityków narzekający na nieprzestrzeganie praw mniejszości narodowych przez władze polskie – Grünbaum – pisał w czerwcu 1926 r.: „Obecny rząd wydaje się najlepszy z tych, które mieliśmy w Polsce”³⁹.

Szczególnym szacunkiem ludności żydowskiej Mazowsza cieszył się Piłsudski, prezentujący zupełnie inne poglądy w kwestii mniejszości narodowych niż politycy endeccy. W dzień urodzin (19 marca) marszałka, w mazowieckich synagogach systematycznie odprawiane były okolicznościowe nabożeństwa, podczas których podkreślano zasługi Józefa Piłsudskiego dla odzyskania niepodległości Polski oraz zapewnienia równych praw wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej bez względu na wyznanie⁴⁰.

Władze sanacyjne, porządkując status prawny ludności żydowskiej, wyraziły życzliwy stosunek do syjonizmu. W rozporządzeniu władz RP z 27 maja 1926 r. do wszystkich wojewodów oraz komisarza rządu na m.st. Warszawę czytamy: „Na gruncie polskim rząd nie czyni przeszkód syjonistycznej akcji organizacyjnej, a w szczególności akcji imigracyjnej, akcji zbiórek, przekształcenia zawodowego społeczeństwa żydowskiego itd.”⁴¹.

Wielki wpływ na ożywienie polityczne na Mazowszu miał zbliżający się termin wyborów parlamentarnych. Pierwsze w okresie rządów sanacyjnych wybory sejmowe rozporządzeniem Prezydenta RP z 5 grudnia 1927 r. zostały wyznaczone na 4 marca 1928 roku.

³⁷ APW, UWW, sygn. 2, k. 20; sygn. 18, k. 37.

³⁸ Zdaniem ciechanowskiego starosty, liczba sympatyków MOW w powiecie ciechanowskim nie przekraczała 1,5 tys. osób. Ibidem; D. Piotrowicz, *Ciechanów w drugiej Rzeczypospolitej*, op. cit., s. 176-177.

³⁹ Cyt. za: J. Tomaszewski, *Niepodległa Rzeczypospolita*, w: *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce (do 1950 roku)*, pod red. J. Tomaszewskiego, Warszawa 1993, s. 223.

⁴⁰ J. Szczepański, *Społeczność żydowska Mazowsza w XIX-XX wieku*, Pułtusk 2005, s. 373.

⁴¹ AAN, MSW, sygn. 1063, k. 1.

W okresie przygotowawczym do wyborów parlamentarnych działacze sanacji podjęli działania mające na celu rozbitcie większych partii politycznych i przybliżeniu do BBWR wielu ich dotychczasowych działaczy pod hasłem „pracy dla państwa według wskazań Marszałka”. Wstępującym do BBWR zaczęto ofiarowywać intratne posady, stanowiska wójtów, starostów, a nawet obiecywać mandaty poselskie.

W prowadzeniu walki przedwyborczej obozowi sanacji sprzyjały przeprowadzone w sierpniu 1926 r. zmiany konstytucyjne. Wydane 19 stycznia 1928 r. „rozporządzenie o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej” w istotny sposób uzależniało zarówno urzędników, jak i nauczycieli od władz rządowych. Do czynnej agitacji wyborczej na rzecz BBWR zmuszano wójtów i sołtysów.

Wobec działaczy ruchu ludowego i mieszkańców mazowieckiej wsi władze sanacyjne stosowały różne metody perswazji, często administracyjnego nacisku. Oferowały też współpracę z BBWR, perspektywy awansu społecznego. Mirażem zdobycia mandatu poselskiego został pozyskany Stanisław Deptuła z Kacic koło Pułtuska, Jan Ejdys z Gąsewa, pow. Maków Mazowiecki, Stanisław Maliszewski z pow. grójeckiego. Wywołało to ogromną dezaprobatę wśród miejscowych działaczy ruchu ludowego⁴².

Akcję wyborczą BBWR finansował m.in. Związek Ziemiaków powiatów: łomżyńskiego, ostrołęckiego i ciechanowskiego. Dobry klimat do nawiązania współpracy z sanacją stworzono poprzez częste kontakty ziemiaństwa z korpusem oficerskim 11. pułku ułanów, stacjonującego w Ciechanowie⁴³.

W trakcie kampanii przedwyborczej BBWR osobne miejsce w systemie komunikacji władz sanacyjnych ze społeczeństwem zajmowały organizacje kombatanckie i młodzieżowe. Warto tu wspomnieć Związek Legionistów, Polską Organizację Wojskową, Związek Strzelecki. Tuż przed wyborami, w lutym 1928 r. 24 związki byłych wojskowych powołały do życia Federację Polskich Związków Obrońców Ojczyzny. Wielką rolę w agitacji przedwyborczej odgrywał też utworzony w marcu 1928 r. Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet.

Podczas odbywających się na Mazowszu wieców przedwyborczych BBWR, krytykujących rządę tzw. partyjnictwa w latach 1922–1926 (do zamachu majowego), przesyłano hołdownicze depesze do Marszałka Piłsudskiego i Prezydenta RP Mościckiego. W okresie od 17 stycznia do 15 lutego 1928 r., a więc jeszcze przed szczytowym natężeniem kampanii przedwyborczej, zorganizowała BBWR w woj. warszawskim 210 zjazdów, 830 wieców i 826 zebrań⁴⁴.

Przed wyborami parlamentarnymi 1928 r. obóz narodowy utworzył blok wyborczy wspólnie ze Związkiem Ludowo-Narodowym, Stronnictwem Chrześcijańsko-Narodowym i Obozem Wielkiej Polski pod nazwą „Komitet Katolicko-

⁴² B. Dymek, *Ruch ludowy na Mazowszu i Podlasiu*, op. cit., s. 89; „Do Pracy” nr 4 z 26 lutego 1928 r., s. 4. Już w styczniu 1928 r. Stanisław Deptuła został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi „za zasługi na polu pracy społecznej i gospodarczej”; J. Szczepański, *W okresie zaborów i niepodległego państwa*, w: *Ruch ludowy w Pułtuskiem*, pod red. J.R. Szaflika, Pułtusk 2005, s. 61.

⁴³ APF, UWW, sygn. 10, k. 25-26.

⁴⁴ „Głos Ziemi Plockiej” z lutego 1928 r.; A. Czubiński, *Centrolew*, Poznań 1963, s. 96.

-Narodowy". Uzyskał on szerokie poparcie ze strony duchowieństwa oraz części ziemiaństwa. Pozostała część właścicieli ziemskich zdecydowała się poprzeć BBWR.

List biskupów polskich z 5 grudnia 1927 r. wzywał wiernych do powszechnego udziału w głosowaniu na stronnictwa katolickie i narodowe. Na odbywającej się 6 stycznia 1928 r. konferencji okręgowej ZLN w Łomży, w której brali udział dotychczasowi endecy posłowie, zaapelowano do organizacji narodowych i katolickich do głosowania zgodnie z treścią listu Episkopatu. Biskup łomżyński Stanisław Łukomski wydał list pasterski. Groził sankcjami kościelnymi tym, którzy oddadzą swoje głosy na listy stronnictw lewicowych⁴⁵.

W działalności politycznej duchowieństwo diecezji płockiej miało silne wsparcie ze strony katolickich organizacji młodzieżowych. W latach 1927–1928 na terenie diecezji płockiej prowadziły działalność 94 oddziały lub koła Związku Młodzieży Polskiej Żeńskiej, zrzeszające 2362 członkinie oraz 51 oddziałów lub kół Młodzieży Polskiej Męskiej zrzeszających 1342 członków⁴⁶.

W kampanii wyborczej endecja używała nadal stale wypróbowane hasła, skupiające się na atakowaniu komunistów, socjalistów i Żydów.

PPS, która atakowała endecję i odcinała się od komunistów, domagała się zniesienia Senatu, sejmowej kontroli władzy wykonawczej, przymusowego wywłaszczenia wielkiej własności ziemskiej. Zapowiadała reformy podatkowe korzystne dla rzemiosła i demokratyzację armii. Dopominała się też o „rząd robotniczo-właścicielski”⁴⁷.

Ożywioną agitację przedwyborczą na wiecach prowadziła Monarchistyczna Organizacja Wszechstanowa. Przemówienia najczęściej wygłaszali instruktorzy MOW – Zygmunt Szczepański z Łomży i Feliks Szewczyk z Ciechanowa⁴⁸. MOW postulowała ustanowienie dziedzicznej monarchii, domagała się także realizacji ustawy o reformie rolnej w ciągu 3 lat. Właściciele ziemscy mieli otrzymać pełne odszkodowanie w akcjach państwowych przedsiębiorstw.

Monarchistyczna Organizacja Wojskowa, krytykując BBWR, z wielką czcią odnosiła się jednak do Piłsudskiego. Widziała w nim wielkiego męża stanu. Kandydatów z listy BBWR nazywano mało wybrednie „szubrawcami” i „złodziejami”. Oczywiście Blok nie pozostawał dłużny i rozwijał również akcję przeciwko MOW. Formy były różne: od polemik prasowych począwszy, poprzez ulotki wyborcze, do rozbijania wieców⁴⁹.

Zbliżające się wybory sejmowe w marcu 1928 r. przyczyniły się do powstania orientacji prorządowej w znacznej części społeczności żydowskiej. Ortodoksi oraz

⁴⁵ J. Gołota, *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym*, op. cit., s. 148-149; H. Majecki, *Obóz narodowy w okręgu łomżyńskim w latach 1918–1928*, op. cit., s. 102. List ten wywołał oburzenie ugrupowań lewicowych, a posłowie PPS wnieśli nawet interpelacje do Sejmu w sprawie ingerencji biskupa S. Łukomskiego w sprawę polityczne.

⁴⁶ Sprawozdanie Związku Młodzieży Polskiej Męskiej w Płocku za rok 1927, Płock 1928, s. 14-15; Sprawozdanie Związku Młodzieży Polskiej Żeńskiej w Płocku za rok 1928, Płock 1929, s. 22-23.

⁴⁷ AAN, PPS, sygn. 114/XII-113, k. 9-14.

⁴⁸ APP, UWW, sygn. 18, k. 37.

⁴⁹ Ibidem; J.M. Majchrowski, *Ugrupowania monarchistyczne w latach Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1988, s. 51.

folkiści, wchodzący w skład Ogólnozydowskiego Narodowego Bloku Wyborczego prowadzili energiczną agitację na rzecz oddawania głosów na listę nr 1 – Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Organizacje syjonistyczne utworzyły konkurencyjny Blok Mniejszości Narodowych w Polsce. Poza wyżej wymienionymi blokami znalazły się stronnictwa socjalistyczne – Bund i Poalej Syjon Lewica. Warto nadmienić, że Bund nie wziął udziału w walce wyborczej w okręgu nr 4, obejmującym m.in. powiat ostrowski oraz w okręgu nr 8, obejmującym znaczną część powiatów Mazowsza Północnego.

Przed wyborami komunistyczna lista Jedności Robotniczo-Chłopskiej w wielu miastach, dużych ośrodkach proletariatu, m.in. w Żyrardowie, Pruszkowie, Łomży, została unieważniona. W wielu okręgach wyborczych, m.in. okręgu ciechanowskim, zostały unieważnione listy Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”. Materiały propagandowe bloku ugrupowań rewolucyjnych były rekwirowane

Tabela nr 2. Okręgi wyborcze, utworzone na Mazowszu podczas wyborów parlamentarnych w 1928 r.

Nr okręgu	Nazwa okręgu	Powiaty
2	warszawski	warszawski, radzyński, mińskomazowiecki
4	ostrowski	ostrowski, bielski, wysokomazowiecki
7	łomżyński	łomżyński, kolneński, ostrołęcki, szczuczyński
8	ciechanowski	ciechanowski, mławski, pułtuski, przasnyski, makowski
9	płocki	płocki, sierpecki, rypiński, płoński
11	łowicki	łowicki, kutnowski, gostyniński, sochaczewski
12	błoński	błoński, skierniewicki, rawski, grójecki

Źródło: Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 r., Warszawa 1930, s. XIV, s. 3-15.

Wyniki wyborów do Sejmu II kadencji potwierdziły załamanie się na Mazowszu prymatu obozu narodowego. Lista katolicko-narodowa uzyskała 17,6% ogółu głosów ważnych. Plasowało to ją na trzecim miejscu po BBWR (18,9%) i PPS (18,7%) i przed PSL „Wyzwolenie” (16,6%). Oznaczało to trzykrotny spadek wpływów endecji w porównaniu z 1922 rokiem. Narodowcy zwyciężyli tylko w okręgu nr 4 (powiaty: ostrowski, bielski, wysokomazowiecki) uzyskując tam 29,7% oraz w powiatach: ostrołęckim – 38,2%, makowskim – 25,2%, przasnyskim – 22,4%. Endecja uplasowała się na drugim miejscu w okręgu wyborczym warszawskim i łomżyńskim⁵⁰.

Źródłem wyborczego niepowodzenia obozu narodowego na Mazowszu w 1928 r. było wiele. Do porażki przyczyniła się niewątpliwie konkurencyjna działalność

⁵⁰ Ibidem, s. 3-15.

BBWR, partii o wyraźnie konserwatywnym obliczu, której udało się pozyskać dużą część dawnego endeckiego elektoratu. Innym powodem było zwiększone zainteresowanie ludności wiejskiej Mazowsza działalnością różnych stronnictw ludowych.

Nieznaczne zwycięstwo w wyborach sejmowych 1928 r. na Mazowszu odniósł BBWR. Największe poparcie BBWR uzyskał w okręgu wyborczym warszawskim, gdzie na listę sanacji oddało głos 31,8%, zaś w powiecie warszawskim – aż 42,1% wyborców. Lista BBWR dominowała w większości gmin wiejskich, uzyskując poparcie w gminach: Falenty – 62,2%, Wawer – 60%, Wilanów – 58,4%, Młociny – 58%. Na drugim miejscu BBWR uplasował się w powiatach: ciechanowskim, mińskomazowieckim, ostrołęckim, płockim i radzywińskim⁵¹.

Wyniki wyborów do Sejmu II kadencji potwierdziły, że obóz narodowy przestał dominować na Mazowszu dotąd prymatu obozu narodowego. Lista katolicko-narodowa uzyskała 17,6% ogółu głosów ważnych. Plasowało to ją na trzecim miejscu po BBWR (18,9%) i PPS (18,7%) i przed PSL „Wyzwolenie” (16,6%). Oznaczało to trzykrotny spadek wpływów endecji w porównaniu z 1922 rokiem. Narodowcy zwyciężyli tylko w okręgu nr 4 (powiaty: ostrowski, bielski, wysokomazowiecki) uzyskując tam 29,7% oraz w powiatach: ostrołęckim – 38,2%, makowskim – 25,2% oraz przasnyskim – 22,4%. Endecja uplasowała się na drugim miejscu w okręgu wyborczym warszawskim i łomżyńskim⁵².

O zwiększonym zainteresowaniu społeczeństwa Mazowsza listami ugrupowań socjalistycznych świadczy fakt uplasowania się w wyborach do Sejmu w 1920 r. PPS na drugim miejscu. PPS zwyciężyła w okręgu 8 – ciechanowskim i okręgu 9 – płockim oraz w powiatach: ciechanowskim – 32,4%, płockim – 27,4% i łowickim – 22,8%. Wysoką, drugą pozycję w wyborach uzyskała PPS w powiatach: gostyńskim – 26,7%, mławskim – 25,6%, sierpeckim – 24,2%, pułtuskim – 20,8% oraz w powiatach: grójeckim – 1,8%, sochaczewskim – 18,4%, skierniewickim – 16,9% oraz makowskim – 14,2%⁵³.

Jeszcze lepszy wynik odnotowała PPS w miastach Mazowsza, na której listę głosowali głównie robotnicy narodowości polskiej oraz niektórzy urzędnicy zatrudnieni w instytucjach samorządowych. Z uwagi na to, że komuniści zostali pozbawieni możliwości głosowania na własną listę, zapewne znaczna ich część oddała swoje głosy na PPS. Na listę PPS głosowała też większość robotników żydowskich – członków Bundu.

Zdecydowane zwycięstwo odniosła lista PPS w Żyrardowie, gdzie oddało na nią głos 33,7% wyborców oraz w Skierniewicach – 33,5% wyborców. Spośród znanych działaczy PPS, którzy uzyskali mandaty poselskie należy wymienić: Stanisława Dubois, Medarda Downarowicza, Mieczysława Niedziałkowskiego, dr Mieczysława Czarneckiego, Ludwika Śledzińskiego, Jana Aleksandra Janiaka⁵⁴.

Podczas wyborów do Sejmu II kadencji na Mazowszu doszło do rywalizacji o głosy chłopskie głównie między PSL „Wyzwolenie” i Stronnictwem Chłop-

51 Ibidem, s. 3-4.

52 Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 r., Warszawa 1930, s. 3-15.

53 Ibidem.

54 Ibidem, s. 3-33.

skim. Na Mazowszu Północnym chłopi głosowali przede wszystkim na PSL „Wyzwolenie”. Zasięg jego poparcia został nie tylko utrzymany, ale nawet rozszerzony. Ugrupowanie to zwyciężyło w powiatach: pultuskim – 34,7%, ostrowskim – 33,6%, mławskim – 30,4% sierpeckim – 30%, mińskomazowieckim – 27,3%, radzywińskim – 27,3% i płońskim – 25,3%. Na listę „wyzwoleńców” głosowało 52,4% mieszkańców pultuskiej wsi⁵⁵.

Bastionem Stronnictwa Chłopskiego było natomiast zachodnie Mazowsze. Ugrupowanie to zwyciężyło w powiatach: Skierniewice (37,1%), Gostynin (34,7%), Sochaczew – 19,4%, a w powiecie Błonie uplasowało się na drugim miejscu, uzyskując poparcie 22,8% ogółu wyborców. Najmniejsze wpływy SCh miało w powiatach: Płońsk, Mława i Sierpc. Posłami w Sejmie II kadencji z ramienia SCh zostali: Andrzej Czapski, Jan Kulisiewicz.

Trudne do ustalenia są wpływy ruchu komunistycznego, gdyż wiele list Jedności Robotniczo-Chłopskiej na Mazowszu zostało zarekwirowanych. Lista Jedności Robotniczo-Chłopskiej największe poparcie miała w powiecie warszawskim, błońskim i łomżyńskim. Po zarekwirowaniu listy JR-Ch robotnicy solidaryzujący się z ruchem komunistycznym najczęściej głosowali na listę PPS.

Monarchiści uzyskali na Mazowszu niewielkie poparcie. Głosowało na nich 11 650 wyborców (1,5%). Jednakże w okręgach, w których zgłosili listę, osiągnęli wynik lepszy niż ChSR czy komuniści. W powiecie makowskim czy przasnyskim za monarchistami opowiedział się co dziesiąty wyborca. Lista MOW najlepszy wynik uzyskała w gminie Sypniewo, pow. Maków Mazowiecki, plasując się tam na pierwszym miejscu⁵⁶.

Spośród ugrupowań żydowskich największe poparcie ludności wyznania mojżeszowego uzyskał Blok Mniejszości Narodowych, na który głosowało ponad 60% Żydów uprawnionych do głosowania, zaś za Ogólnożydowskim Narodowym Blokiem Wyborczym opowiedziało się 28,6% głosujących wyznania mojżeszowego.

Blok Mniejszości Narodowych najwyraźniej zdystansował największego rywala w powiatach: gostynińskim, makowskim, plockim, płońskim i sochaczewskim. Ogólnożydowski Narodowy Blok Wyborczy zwyciężył i to nieznacznie jedynie w powiecie Mińsk Mazowiecki. Najlepszy wynik Poalej Syjon Lewica osiągnęła w pow. Maków Mazowiecki⁵⁷. Na tę listę oddano znacznie więcej głosów aniżeli na listę Ogólnożydowskiego Narodowego Bloku Wyborczego. Wśród głosujących na listę nr 5 z całą pewnością była część członków Bundu.

Spośród żydowskich ugrupowań socjalistycznych zdecydowanie większe poparcie miał Bund (6,6%), zwłaszcza że nie wystawił on swojej listy wyborczej

⁵⁵ Największe poparcie w powiecie pultuskim dla PSL „Wyzwolenie” odnotowano w gminach: Wyszków (77,6%) i Gzowo (62,1%). W powiecie ostrowskim najlepszy wynik lista „wyzwoleńców” uzyskała w gminach Poręba (77,4%) i Komorowo (64,4%). Spośród kandydatów PSL „Wyzwolenie” mandaty poselskie zdobyli Antoni Dadan, dr Zygmunt Grałiński, Piotr Koczara, Zygmunt Nowicki, Michał Róg, Marcin Wasilewski, Jan Woźnicki, ibidem, s. 3-33.

⁵⁶ L. Hass, *Wpływ ugrupowań politycznych wśród ludności woj. warszawskiego w drugiej połowie lat dwudziestych (w świetle wyborów sejmowych)*, „Rocznik Mazowiecki”, t. IV, Warszawa 1972, s. 329.

⁵⁷ Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 roku, s. 3-15; J. Szczepański, *Spoleczność żydowska Mazowsza w XIX–XX wieku*, op. cit., s. 287-288.

w okręgu nr 8 (powiaty: Ciechanów, Maków Mazowiecki, Mława, Przasnysz, Pułtusk) oraz w okręgu ostrowskim⁵⁸.

Poważne zmiany w układzie sił politycznych zaszły też w największym mieście Mazowsza – Płocku. Z wyborów sejmowych 1928 r. zwycięsko wyszła sanacja, na drugim miejscu uplasowała się PPS, która wyprzedziła dość znacznie endecję. Sukces PPS w wyborach sejmowych na terenie Płocka należy upatrywać w zwiększonej aktywności wyborczej robotników płockich. Dotkliwą klęskę, w porównaniu z dwoma poprzednimi aktami wyborczymi, odnotowały ugrupowania prawicy i centrum. BBWR w Płocku odebrał głosy głównie prawicy. Głosowała na niego w tym mieście znaczna część warstw posiadających i inteligencko-urzędniczych, które w poprzednich wyborach stanowiły niemal w całości elektorat bloku centroprawicowego.

Tabela nr 3. Układ sił politycznych w Płocku w świetle wyborów do Sejmu w dniu 4 marca 1928 r.

Ugrupowania wyborcze	Liczba głosów	%
BBWR	4639	33,8
Endecja	2369	17,3
PPS	2573	18,8
Chrześcijańska Demokracja i PSL „Piast”	24	0,2
Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”	13	0,1
Komuniści	882	6,4
Monarchiści	474	3,5
Inne polskie	3	0,0
Blok Mniejszości Narodowych	2026	14,8
Żydowskie prosanacyjne	350	2,5
Bund	243	1,8
Poalej Syjon-Lewica	118	1,7

Źródło: T. i K. Rzepeccy, *Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej 1928–1933*, Poznań 1928, s. 29.

Wśród pięciu posłów z płockiego okręgu wyborczego, którzy mieli zasiąść w Sejmie, znalazł się płoczanin Wincenty Kępczyński startujący z listy PPS. Był on znany jako ławnik magistratu i radny miasta Płocka oraz przewodniczący miejscowego oddziału Związku Metalowców⁵⁹.

Wyniki wyborów sejmowych 1928 r. nie zadowolili żadnej z liczących się na Mazowszu sił politycznych.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ T. i K. Rzepeccy, *Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej 1928–1933*, Poznań 1928, s. 29-30; J. Szczepański, *Życie polityczne Płocka w okresie międzywojennym (1918–1939)*, w: *Dzieje Płocka*, t. II: *Dzieje miasta w latach 1793–1945*, pod red. M. Krajewskiego, Płock 2006, s. 485-486.

Dla obozu sanacyjnego jedną z płaszczyzn służących ugruntowaniu w społeczeństwie wpływów BBWR był widoczny wzrost aktywności społecznej w zakresie kultywowania tradycji niepodległościowej. W sprawozdaniu władz województwa warszawskiego już z końca listopada 1926 r. czytamy:

Dzień 11 listopada, jako rocznica wskrzeszenia Państwa Polskiego obchodzony był uroczyście we wszystkich miastach; a nawet i w wielu wsiach na terenie województwa. Poza uroczystościami w kościołach urządzone były w niektórych miastach akademie, na których wygłoszono okolicznościowe przemówienia.⁶⁰

Okazją do patriotycznych manifestacji stały się obchody 10. rocznicy odzyskania niepodległości. Podkreślały one ogromną rolę, jaką w walce o niepodległość Ojczyzny odegrał Józef Piłsudski, służyły też tworzeniu jego kultu i legendy. Wiele rad miast i gmin wiejskich z terenu województwa warszawskiego podjęło wówczas uchwały o nadaniu Piłsudskiemu tytułu Honorowego Obywatela jako wyrazu hołdu dla ogromnych zasług w odzyskaniu niepodległości, m.in. wszystkie gminy miejskie i wiejskie pow. gostynińskiego i sochaczewskiego; w pow. błońskim – gminy: Guzów, Grodzisk, Helenów, Pass, Piekary, Radzików i Żyrardów; w powiecie makowskim – Karniewo, Krasnosielc i Płonia; w powiecie pułtuskim – miasto Pułtusk i gminy: Gzowo, Kleszewo, Kozłowo, Obryte, Somianka i Winnica; w powiecie warszawskim – Blizne, Cząstków, Falenica, Falenty, Marki, Młociny, Nowy Dwór, Skorosze, Wilanów, Zabórów; w powiecie sierpeckim – miasta: Raciąż, Sierpc i Żuromin oraz wszystkie gminy wiejskie⁶¹.

Wyjątkowy charakter miały obchody 10-lecia odzyskania niepodległości w Płocku. Podczas uroczystego posiedzenia Rady Miejskiej Płocka podjęto m.in. uchwałę o wzniesieniu w mieście Pomnika Wolności⁶².

W niektórych z mazowieckich miastach podjęto uchwały uczczenia rocznicy przez ufundowanie pomników bardziej służących ogółowi społeczeństwa. W Płońsku postanowiono wybudować Dom Ludowy Sportowy, w Gostyninie – bursę dla ubogich uczniów szkół średnich, w Wyszku – Dom Ludowy, w Nasielsku – 7-klasową szkołę podstawową, w Serocku – zawodową szkołę rzemieślniczą (wszystkie obiekty im. Marszałka Piłsudskiego)⁶³.

Z ciekawym pomysłem wystąpił Zarząd Okręgowy Związku Straży Pożarnych w Przasnyszu, który zorganizował bieg sztafetowy od granic Prus Wschodnich do Belwederu⁶⁴.

⁶⁰ APW, UWW, sygn. 2, k. 14.

⁶¹ APW, UWW, sygn. 26, k. 600-620. W 1928 r. Józef Piłsudski stał się Honorowym Obywatel Mławy i Otwocka (już w 1925 r. – miasta Żyrardowa i Żychlina). Uchwałę RM w Mławie z 14 marca 1928 r. jedna z ulic tego miasta nosiła nazwę ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego, „Samorząd Miejski” 1935 nr 12, s. 681; „Głos Ziemi Płockiej” nr 249 z 16 listopada 1928 r., s. 3; nr 252 z 20 listopada 1928 r., s. 3.

⁶² APW, UWW, sygn. 26, k. 241; „Głos Ziemi Płockiej” nr 246 z 13 listopada 1928 r., s. 3.

⁶³ APW, UWW, sygn. 28, k. 241.

⁶⁴ *Mazowsze Północne w XIX–XX wieku. Materiały źródłowe 1795–1956*, zebrał i przygotował J. Szczepański, Warszawa–Pułtusk 1997, s. 289. Sztafeta wysłała „Marszałkowi Piłsudskiemu płonąca pochodnię i symboliczny topór z aktem hołdowniczym we wnętrzu rączki”.

Istotną rolę we wspieraniu obozu sanacji odegrały organizacje i związki kombatanckie. Większość z nich skupiona była w prorządowej Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (FPZOO), utworzonej w 1928 roku⁶⁵.

Od marca 1930 r. funkcję prezesa Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny m.st. Warszawa i Województwa Warszawskie pełnił ppłk dr Tadeusz Garbusiński – prezes Związku Oficerów Rezerwy, zaś wiceprezesami byli: Wincenty Wyrzykowski, Januarjusz Gościmski i Jerzy Kones. W 1930 r. FPZOO zrzeszała 7463 członków zamieszkałych w Warszawie i 5582 członków mieszkających w województwie warszawskim⁶⁶.

Pierwsze zarządy powiatowe FPZOO na Mazowszu powstały w Grodzisku Mazowieckim, Mińsku Mazowieckim, Mławie i Skierniewicach. W 1930 r. w stadium organizacji były zarządy powiatowe w Ciechanowie, Przasnyszu i Pruszkowie⁶⁷.

Nieco inny charakter miała druga co do liczebności organizacja kombatancka – Związek Oficerów Rezerwy RP. Jej członkowie bardzo angażowali się w organizację uroczystości państwowych i rocznic historycznych oraz szkolenie paramilitarne młodego pokolenia.

Okręg Warszawski Związku Oficerów Rezerwy RP (w 1929 r. prezesem był por. rez. Władysław Topczewski) był największym pod względem liczby członków okręgiem w kraju. Według danych z 31 marca 1929 r. liczył on 2966 członków. Na Mazowszu koła Związku Oficerów Rezerwy RP powstały w: Ciechanowie, Gostyninie, Łomży, Mińsku Mazowieckim, Mławie, Ostrołęce i Płocku, zaś jedna delegatura w Sochaczewie⁶⁸.

Koła angażowały się w organizację uroczystości 3 Maja, 6 Sierpnia, Święta Niepodległości. Bardzo aktywną działalność przejawiało m.in. koło Związku Oficerów Rezerwy RP w Ostrołęce, które przed setną rocznicą bitwy ostrołęckiej zaangażowało się w odgrzebanie i przeniesienie szczątków uczestników bitwy na cmentarz oraz w budowę boiska sportowego i strzelnicy⁶⁹.

Spośród organizacji kombatanckich największy udział w szkoleniu wojskowym młodzieży miał działający już w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej Związek Strzelecki (ZS). Oddziały ZS powstały we wszystkich powiatach na Mazowszu. W lutym 1929 r. kierownikiem Okręgu Warszawskiego ZS był poseł L. Sobolewski, zaś komendantem – R. Żochowski.

Większość członków Związku Strzeleckiego pochodziła ze wsi. Był on nie tylko największą organizacją młodzieżową w Polsce, ale również organizacją zrze-

⁶⁵ M. Jabłonowski, *Sen o potęgę Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Olsztyn 1998, s. 59.

⁶⁶ Archiwum Akt Nowych (AAN), Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (FPZOO), sygn. 121, k. 1-5. Do marca 1930 r. prezesem FPZOO w m.st. Warszawa i województwie warszawskim był Jaroszewicz.

⁶⁷ Ibidem, k. 9. Prezesami pierwszych zarządów powiatowych FPZOO na Mazowszu byli: w Grodzisku Mazowieckim – Józef Staszewski, Mińsku Mazowieckim – Henryk Kąkolewski, Mławie – Aleksander Sędzimir, Skierniewicach – dr Józef Koterba.

⁶⁸ Sprawozdanie z działalności Związku Oficerów Rezerwy RP za czas od 15 VI 1928 do 1 VI 1929 r., Warszawa 1929, s. 6-9.

⁶⁹ Ibidem, s. 34-36; Sprawozdanie z działalności Okręgu Warszawskiego Związku Oficerów Rezerwy RP za rok 1930, Warszawa 1931, s. 17-20.

szającą największą liczbę młodzieży wiejskiej. Naczelnym zadaniem ZS była likwidacja analfabetyzmu wśród przedpoborowych, zakładanie bibliotek i świetlic na wsi. Przyciągały do „Strzelca” systematycznie organizowana na Mazowszu nauka strzelania, prowadzone chóry, orkiestry ludowe, teatry amatorskie, wycieczki, obchody świąt państwowych i kościelnych⁷⁰.

W szkolenie paramilitarne społeczeństwa angażował się także Związek Peowików oraz utworzony w 1922 r. w Krakowie Związek Legionistów Polskich. Na Mazowszu oddziały ZLP występowały: w Ciechanowie, Legionowie, Łowiczu, Mińsku Mazowieckim, Ostrowi Mazowieckiej, Płocku, Pułtusku, Rembertowie, Skierniewicach, Zakroczymiu⁷¹.

Organizacją kobiecą, utworzoną w 1929 r. z inicjatywy władz sanacyjnych, był Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet (ZPOK). Przewodniczącą ZPOK Województwa Warszawskiego, utworzonego w czerwcu 1929 r. była Wanda Twardowa, żona wojewody warszawskiego. Na czele powiatowych zrzeszeń ZPOK stały żony starostów, burmistrzów, działacze BBWR⁷².

Władze sanacyjne dążyły do ograniczenia kompetencji samorządów na rzecz administracji państwowej. Usankcjonowane to zostało rozporządzeniem Prezydenta RP z 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracyjnych.

Obóz rządowy wykorzystywał każdą sytuację, aby móc unieważnić wybory lub rozwiązać te rady, w których partie opozycyjne wobec sanacji zdobyły przewagę. W Płocku w wyniku ostrej walki między PPS a sanacją, 3 lipca 1929 r. zmuszony został do rezygnacji ze stanowiska prezydenta miasta Stefan Zbrożyna. Tego samego dnia została rozwiązana Rada Miejska, pozbawiono urzędu wszystkich członków Magistratu. Władzę w Płocku powierzono komisarzowi rządowemu Aleksandrowi Albrechtowi⁷³.

W końcu lat dwudziestych kierownictwo BBWR wzmacniało struktury swojej partii w terenie. Proces ten bardzo był widoczny m.in. w powiecie gostyńskim, gdzie organizowano liczne wiece i manifestacje na cześć marszałka Piłsudskiego. Powołano też mężów zaufania BBWR we wszystkich miejscowościach pow. gostyńskiego. Gdy pod koniec sierpnia 1928 r. na wiecu w Gąbinie poseł SN – Fijałkowski, zbyt ostro krytykował rząd „zebrani zareagowali tak ostro, iż musiał przerwać przemówienie i opuścić lokal przy nieprzyjaznych okrzykach”⁷⁴.

Endecja, która poniosła tak dotkliwą klęskę w wyborach 1928 r. (z 96 posłów pozostało jej zaledwie 37), przystąpiła do wzmocnienia swoich szeregów. Temu celowi miało służyć powołanie w połowie 1928 r. Stronnictwa Narodowego (SN). SN głosiło wieści o rychłym upadku rządów sanacji. Próbowало też udaremnić

⁷⁰ J. Odziemkowski, *Wieś i armia w II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1988, s. 58-60.

⁷¹ ANN, Związek Legionistów Polskich (ZLP), sygn. 237, k. 5-11; E. Kossewska, *Związek Legionistów Polskich 1922–1939*, Warszawa 2003, s. 17-30.

⁷² AAN, MSW (dopyływy), sygn. 1035, k. 231.

⁷³ APP, Akta m. Płocka, sygn. 22107, k. 50-59; „Samorząd Miejski” 1930 z. 2, s. 979; R. Szwed, *Samorząd terytorialny w polityce i...*, op. cit., s. 184. Rada Miejska w Płocku została ponownie rozwiązana w czerwcu 1930 r.

⁷⁴ AAN, MSW, sygn. 849, s. 5, 60.

akcję podejmowania przez rady miejskie i gminne uchwał nadających marszałkowi Piłsudskiemu honorowe obywatelstwo. Starania te nie odniosły jednak skutku⁷⁵.

Podczas obchodów 10-lecia odzyskania niepodległości Stronnictwo Narodowe starało się wykazać zasługi obozu narodowego (na czele z Romanem Dmowskim i Ignacym Paderewskim) w odbudowie państwa polskiego. Mówiono też dużo na temat szkodliwości czynu legionowego i współpracy Piłsudskiego z państwami centralnymi⁷⁶.

Tradycyjnie sprzymierzeńcem obozu narodowego było duchowieństwo. W okresie Świąt Wielkiej Nocy 1928 r. biskup płocki Antoni Julian Nowowiejski podczas kazania wyraził ubolewanie, że znaczna część mieszkańców diecezji płockiej podczas wyborów sejmowych 1928 r. głosowała na listę nr 2 i 3 (PPS i PSL „Wyzwolenie”). Dalej jeszcze poszedł biskup łomżyński Stanisław Łukomski. W liście pasterskim odczytanym w Niedzielę Palmową przez wszystkich proboszczów zażądał, aby we wszystkich parafiach (wymieniono je w odrębnym piśmie), w których głosowano na lewicę, na znak żałoby zaniechano świąceń wielkanocnych i procesji rezurekcyjnej⁷⁷.

Przyściągnięciu duchowieństwa ku obozowi sanacji służyły często głoszone opinie o poparciu, jakim cieszył się marszałek Piłsudski ze strony Watykanu. Najbardziej spektakularnym przykładem współpracy duchowieństwa z obozem pomajowym była działalność publiczna ks. biskupa Władysława Bandurskiego, znanego z patriotycznej działalności w okresie Legionów.

Po wyborach sejmowych w 1928 r. sytuacja wielu ugrupowań politycznych na Mazowszu bardzo się zmieniła. Z mazowieckiej sceny politycznej wycofał się PSL „Piast”, który mimo prób koalicji z chadecją doznał porażki. Warto nadmienić, że na Mazowszu przestała też działać Chrześcijańska Demokracja. W przyszłych wyborach jej sympatycy będą oddawać głosy na kandydatów Stronnictwa Narodowego⁷⁸.

Po aresztowaniu ks. Eugeniusza Okonia i jego ostatecznym wycofaniu się z życia politycznego w 1928 r. doszło do rozpadu wielu terenowych kół Chłopskiego Stronnictwa Radykalnego i ostatecznej likwidacji tej partii⁷⁹.

Po wyborach sejmowych 1928 r. organizacje ZLCh „Samopomoc” (wstąpiła tu część członków rozwiązanego ChSR) prowadziły aktywną działalność w powiatach, w których uzyskały największe poparcie u elektoratu miejskiego. W ponad 300 kołach ZLCh „Samopomoc” działających na Mazowszu skupiało się ponad 3000 członków. Tylko w samym powiecie Mińsk Mazowiecki odnotowano działalność 24 kół ZLCh „Samopomoc”, liczących 336 członków. Kół te urządzały demonstracje pierwszomajowe, krytykując politykę rolną władz sanacyjnych. Zachęcały do oporu przeciw sekretarzom „ściągającym zaległe podatki”⁸⁰.

⁷⁵ APW, UWW, sygn. 28, k. 287, sygn. 38, k. 138.

⁷⁶ Ibidem, sygn. 26, k. 661; sygn. 28, k. 324. Student Bohdan Jezierski, oboźny powiatowy Młodych OWP w Błoniu, nakłonił Radę Gminną w Błoniu, aby jedną z ulic nazwać ul. Gen. Tadeusza Rozwadowskiego.

⁷⁷ APW, UWW, sygn. 23, k. 204; „Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” nr 4 z 28 marca 1928 r.

⁷⁸ H. Majecki, *Obóz narodowy w okręgu łomżyńskim*, op. cit., s. 106-107.

⁷⁹ E. Walczak, *Chłopskie Stronnictwo Radykalne 1919-1928*, op. cit., s. 122-125.

⁸⁰ B. Dymek, *Ruch ludowy na Mazowszu i Podlasiu*, op. cit., s. 86.

Działalność ZLCh „Samopomoc” nie mogła być zaakceptowana przez władze sanacyjne. Decyzją władz rządowych zostało ono zdelegalizowane w maju 1931 roku.

W końcu lat dwudziestych na Mazowszu doszło do walki o wpływy między Stronictwem Chłopskim a PSL „Wyzwolenie”. Członkowie SCh szerzyli propagandę w szeregach „wyzwoleńców” przez kolportaż swojego organu – „Gazety Chłopskiej” i zdobywali też popularność wśród biedoty wiejskiej atakując rządy sanacyjne.

U schyłku lat dwudziestych doszło do istotnych zmian na mazowieckiej wsi w ruchu młodzieżowym. W dniu 18 marca 1928 r. doszło do utworzenia Związku Młodzieży Wiejskiej RP. Miało to miejsce wówczas, gdy znajdujący się pod wpływami sanacji Centralny Związek Kółek Rolniczych (Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew” działał w jego ramach na zasadzie organizacji autonomicznej) skierował do redakcji „Siewu” własnego cenzora, a kierownicy CZMW reprezentujący antysanacyjne poglądy zostali pozbawieni pracy. Wkrótce też ukazał się pierwszy numer ZMWRP pod tytułem „Wici”.

Po rozłamie w wiejskim ruchu młodzieżowym w 1928 r. i utworzeniu ZMW RP „Wici” część starych struktur młodzieżowych nadal była związana organizacyjnie z Centralnym Związkiem Kółek Rolniczych i współpracowała z władzami sanacyjnymi.

Prezesem nowego Zarządu Wojewódzkiego CMZW „Siew” został Edward Dzięgielewski. W 1929 r. w strukturach na Mazowszu działało 220 kół skupiających około 7000 członków. Podobnie jak „wiciowcy”, organizowali oni kursy przysposobienia rolniczego, biblioteki, przedstawienia, wieczornice, ale też kursy WF, kursy przysposobienia wojskowego zarówno dla chłopców, jak i dziewcząt⁸¹.

Podobnie jak CMZW „Siew”, ze wsparcia władz sanacyjnych korzystał Związek Młodzieży Ludowej (ZML) – dawna przybudówka młodzieżowa PSL „Piast”. W 1928 r. przeszedł on do obozu sanacyjnego i rozpoczął działalność na Mazowszu. Naczelną jego dewizą były hasła: „Dobro państwa najwyższym dobrem”, „Przez Młodą Wieś do silnej Polski Ludowej”. ZML głosił kult Piłsudskiego, nazywając siebie: „zastępem żołnierzy ideologii Marszałka”. Był też uformowany na wzór paramilitarnych stowarzyszeń z wodzem i komendantami. Strojem organizacyjnym członków ZML były zielone koszule i czapki, stąd też często nazywano ich „Zielonymi Gromadami”⁸². W 1929 r. komendantem ZML w województwie warszawskim był Józef Klimek. Odnotowano wówczas 1120 członków ZML zrzeszonych w 23 oddziałach⁸³.

Związek Młodzieży Ludowej najsilniejszy był tam, gdzie najsłabsze były struktury MZMW RP „Wici” oraz CMZW „Siew”. Na Mazowszu aktywną działalność ZML prowadził w powiatach: płońskim, pułtuskim, łowickim, sochaczewskim.

W 1929 r. doszło do radykalnego zaostrzenia sytuacji politycznej w kraju. Powołanie w kwietniu 1929 r. pierwszego „rządu pułkowników” (premierem – Ka-

⁸¹ R. Turkowski, *Wiejski ruch młodzieżowy w województwie warszawskim w okresie międzywojennym*, w: *Ruch młodowiejski na Mazowszu*, pod red. K. Przybysza, Warszawa 1989, s. 51-52.

⁸² *Ibidem*, s. 55-59.

⁸³ AAN, MSW (dopływy), sygn. 1035, k. 83.

zimierz Świtalski), zapowiadało ograniczenie uprawnień polskiego parlamentu. Piłsudski odrzucił apel marszałka Sejmu Ignacego Daszyńskiego o stworzenie rządu koalicyjnego, obejmującego BBWR, PPS i PSL „Wyzwolenie”, a więc podział władzy w kraju między obóz sanacyjny i stronnictwa tzw. lewicy parlamentarnej.

Posłowie PPS, PSL „Wyzwolenie” i Stronnictwa Narodowego z terenu Mazowsza głosowali za wnioskiem o pociągnięcie ministra skarbu Czechowicza do odpowiedzialności sądowej za przekroczenie bez zgody Sejmu budżetu na lata 1927/1928. Odpowiedzią sanacyjnego rządu było najście oficerów Piłsudskiego na Sejm i próba zastraszenia posłów.

Wyraźny kryzys w życiu politycznym w kraju i na Mazowszu pojawił się z chwilą wystąpienia w obronie demokracji parlamentarnej bloku stronnictw zwanych Centrolewem i ostrej kontrakcji ze strony władz sanacyjnych.